

*Арабаджи Н. Б.,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗАСАДИ АКСІОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Анотація. У статті здійснено спробу проаналізувати дефінітивні визначення правового порядку деяких вчених-правників, які розглядають правовий порядок як абстрактно-належну модель, у зв'язку з чим, часто правовий порядок визначається як результат реалізації правових норм та виключно правомірної поведінки суб'єктів права. У зв'язку з цим пропонується досліджувати сутнісні характеристики правового порядку не в рамках традиційних позитивістських напрямків осягнення правового порядку та розглянути правовий порядок, як різнофакторне явище, що має низку позаправових проявів.

Ключові слова: правовий порядок, парадигмальні засади правового порядку, традиційний, позитивістський та нетрадиційний підходи бачення правового порядку.

Постановка проблеми. Як стверджував свого часу видатний середньовічний мислитель Августин Блаженний, «досліджувати та пізнавати порядок речей властиво... кожному, однак, у той же час, осягнути та роз'яснити той загальний порядок, яким стримується та керується цей світ, справа важка та рідко здійсненна» [1, 141]. Дійсно, важко поставити під сумнів цей вислів одного з «батьків церкви», особливо з огляду на надзвичайну строкатість методологічних підходів до розуміння порядку як філософської категорії, так і правового порядку як категорії загально-теоретичної юриспруденції.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Дослідження сутнісних характеристик правового порядку, як правило, визначається тими парадигмальними установками, в яких концентрується та чи інша модель тлумачення правових явищ. Парадигми взагалі (у сфері юриспруденції зокрема) розуміються як методологічні та теоретичні положення та відповідні ним

фундаментальні поняття, методи, прийоми, технічні засоби, правила наукової діяльності, які виступають взірцем, моделлю для вирішення тих задач, що стоять перед дослідником [2, 204].

Викладення основного матеріалу. Однак парадигми — не догми. Як результат розвитку предмету тієї чи іншої науки, або ж через трансформацію методологічних установок його аналізу, настає момент їх перегляду, критичного осмислення та виходу на новий рівень теоретизування. Накопичення усе більшої кількості «аномальних фактів», які не вписуються в традиційні позитивістські (в їх нормативістській чи соціологічній інтерпретації) напрямки осягнення права приводить до розширення меж раніше нерухомих теорій та концепцій. Це ж стосується і сучасної парадигми правового порядку: накопичений філософський, теоретичний та емпіричний матеріал дозволяє по-новому розглядати такі його прояви та грані, які раніше були недосяжними та такими, що вважалися ненауковими. Як зазначає О. П. Сауляк, можна виділити три основні рівні проблематики сучасного розуміння правового порядку: 1) теоретичний; 2) методологічний; 3) аксіологічний [3, 26].

Слід особливо підкреслити, що практично у кожному сучасному загальнотеоретичному дослідженні правового порядку при визначенні методологічних меж його теорії, йдеться про аксіологічні аспекти досліджуваного феномену як на гносеологічному, так і на онтологічному рівні, що ще раз підтверджує той факт, що ціннісний вимір правового порядку є особливістю сучасного сприйняття права.

Сумативність усіх сучасних визначень правового порядку дає підстави стверджувати, що головна його іпостась, яку умовно можна назвати соціологічно-нормативною, за великим рахунком виражається у спробах науковців пояснити правовий порядок через іншу

правову категорію, звузивши тим самим його зміст. Так, правовий порядок визначають як:

— засновану на праві та законності упорядкованість суспільного життя, що виражає якісний стан суспільних відносин на певному етапі розвитку суспільства [4, 390];

— стан відносно усталеної правової упорядкованості (урегульованості і погодженості), захищеності і безпеки правової системи суспільства, який складається в умовах реалізації принципу верховенства права та авторитету закону (законності), тобто це атмосфера (устрій) нормального, сприятливого правового життя суспільства, що встановлюється в результаті здійснення приписів правових норм (виконання дозволів (прав), виконання обов'язків, додержання заборон) усіма суб'єктами права [5, 504];

— стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує і функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм відповідно до принципу законності [6, 392].

Можна продовжувати наводити однотипні дефініції правового порядку, які мало чим відрізняються одна від одної та мають у своїй основі тезу про реактивну природу правового порядку, тобто як результату законності. Фактично, саме таке звуження категорії правового порядку призводить до колосального пониження його власної цінності. У цьому зв'язку важливо відзначити, що категоріальний статус правового порядку є набагато більш високим, аніж законності. По-перше, це пояснюється побудовою системи категорій сучасної юриспруденції. Якщо категорія «право» є найбільш широкою (і не існує в рамках правознавства більш широкої за змістом категорії, що й унеможлиблює зведення права до норми, відносин тощо), то на другому місці за ступенем загальності мають бути категорії правової системи, правового порядку та правової реальності як такі, що виражають три найбільш значимих виміри права: структурний, вітальний та гносеологічний.

Утім, якщо питання про співвідношення правового порядку з іншими категоріями правознавства, зокрема, законністю, є дискусійним, то проблематика логічної побудови наведених дефініцій викликає серйозні сумніви, оскільки очевидно в них є помилка «*idem per idem*», або ж помилка хибного кола, оскільки

правовий порядок в них визначається через стан упорядкованості. Тавтологічність таких дефініцій не виправдовується і тим, що часто замість визначення дається експлікація поняття (яку наводить, наприклад, О. Ф. Скакун).

Інший серйозний логічний недолік таких дефініцій полягає в їх надлишковості, оскільки розуміння правового порядку як явища, що є результатом законності та таким, що засноване на праві породжує логічну помилку: законність завжди існує в межах права, а тому прагнення одночасно пов'язати правовий порядок і з законністю, і з правом, веде до дублювання його характеристик в рамках контекстуальних тавтологій.

Інший досить поширений підхід до правового порядку, який можна назвати соціологічним, виводить на його тлумачення як таку організацію суспільного життя, що відображає якісний стан суспільних відносин на певному етапі розвитку суспільства [7, 484]. Вихід за межі хибного кола у розумінні правового порядку, безумовно, є позитивним моментом цього визначення, рівно як і прагнення пов'язати правовий порядок з реальним правовим життям, суспільними відносинами та усім пластом їх детермінації. У той же час навряд можна ототожнювати правовий порядок та систему суспільних відносин, оскільки таке його тлумачення є занадто широким, таким, що, фактично, виходить за межі права. Можна навіть говорити, що в наведеній дефініції йдеться про соціальну систему.

Нескладно помітити, що усі проаналізовані розуміння правового порядку прагнуть розкрити його сутність та ідею через аналіз внутрішніх відносин, тобто пов'язують його виключно з іншими правовими феноменами.

Такий підхід став сьогодні традиційним та частково виправданим, оскільки юриспруденцію дійсно мають цікавити, у першу чергу, правові аспекти соціальних явищ. Однак при цьому не можна фетишизувати правову складову тих феноменів, які мають загально соціальну природу, а юридичний їх вимір є лише одним із багатьох. Очевидно, що правовий порядок відноситься саме до таких феноменів. А тому без детального аналізу політичної, економічної, соціально-культурної ситуації, яка складається в рамках конкретного соціуму, суто юридичне бачення правового порядку приречене на односторонність та викривленість.

Саме тому цікавими та такими, що розширюють парадигмальні горизонти бачення правового порядку, включають у свою орбіту усе нові і нові його грані та аспекти, є ті наукові розробки, які прагнуть охопити правовий порядок як різнофакторне явище, що має цілу низку поза правових проявів. Так, одним із таких досліджень свого часу стала фундаментальна робота В. В. Борисова. Показово, що в останніх своїх роботах В. В. Борисов дещо по-різному інтерпретував правовий порядок та, відповідно, пропонував відмінні його дефініції. Так, в одному з варіантів дослідник виходив з розуміння правового порядку як «об'єктивно і суб'єктивно зумовлений стан соціального життя, який характеризується внутрішньою узгодженістю, урегульованістю системи правових відносин, заснованих на нормативних вимогах, принципах права та законності, а також демократичних, гуманістичних та моральних вимогах, правах та обов'язках, свободі та відповідальності усіх суб'єктів права» [8, 408].

Нескладно помітити, що підхід В. В. Борисова спрямований на вихід з замкненого кола нормативістського та позитивістського бачення правового порядку. На користь цього свідчить, у першу чергу, визнання за правовим порядком не лише нормативних основ, але й демократичних та гуманістичних принципів, які мають бути підґрунтям будь-якого соціального явища.

Як зазначає О. П. Сауляк, В. В. Борисов цілком справедливо включає до розуміння правопорядку критерій суб'єктивної зумовленості, оскільки у будь-якому випадку, правовий порядок формується як раціональними, так і ірраціональними діями суб'єктів права [3, 32].

Висновок. Таким чином, становлення сучасного парадигмального бачення правового порядку прагне вивести його з тіні позитивного права. Тут важливо підкреслити, що ті розробки та погляди на правовий порядок, які були проаналізовані вище, намагаються розглядати правовий порядок як абстрактно-належну модель, у зв'язку з чим часто він розглядається як результат реалізації правових норм, виключно правомірної поведінки суб'єктів права [9, 476].

Література:

1. Августин Блаженный. О порядке / Августин Блаженный // Об истинной религии. Теологический трактат Августин Блаженный. — Мн. : Харвест, 1999. — С. 141. — (Классическая философская мысль).
2. Цофнас А. Ю. Гносеология : учеб. пособие / А. Ю. Цофнас. — Изд. 2-е, испр. и доп. — О. : Наука и техника, 2011. — С. 204.
3. Сауляк О. П. Сущность правопорядка: теоретико-методологическое исследование: дисс. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 — теории и история права и государства; история учений о праве и государстве / О. П. Сауляк. — М., 2011. — С. 26.
4. Теория государства и права : учебник для юридических вузов и факультетов / С. С. Алексеев, В. М. Корельский, В. Д. Первалов [и др.] ; под ред. проф. С. С. Алексеева. — Изд. 3-е. — М. : Норма, 2005. — С. 390.
5. Скакун О. Ф. Теория права и державы : підручник / О. Ф. Скакун. — 3-е вид. — К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. — С. 504.
6. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова [та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. — Х. : Право, 2002. — С. 392.
7. Любашиц В. Я. Теория государства и права : учебник / В. Я. Любашиц, А. Ю. Модовец, И. В. Тимошенко. — Ростов-н/Д : Изд-во Рост. гос. ун-та, 2002. — С. 484.
8. Борисов В. В. Правовой порядок развитого социализма. Вопросы теории / В. В. Борисов. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1977. — 408 с.
9. Проблемы общей теории права и государства / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. — М. : Норма-Инфра-М, 1999. — С. 476.

Арабаджи Н. Б. Парадигмальные основы аксиологического измерения правового порядка

Аннотация. В статье осуществлена попытка проанализировать дефинитивные определения правового порядка некоторых ученых-правоведов, которые рассматривают правовой порядок как абстрактно-необходимую модель, в связи с чем часто правовой порядок определяется как результат реализации правовых норм и исключительно правомерного поведения субъектами права. В этой связи предлагается исследовать сущностные характеристики правового порядка не в рамках традиционных позитивистских направлений познания правового порядка, а рассматривать правовой порядок как разнофакторное явление, которой присущ целый ряд проявлений вне правового характера.

Ключевые слова: правовой порядок, парадигмальные основы правового порядка, традиционный, позитивистский и нетрадиционный подход видения правового порядка.

Arabadzhy N. B. Paradigm methods of axiological measuring of law and order

Summary. The author makes an attempt to analyze the definitive designation of law and order given by certain legal scientists who consider law and order as an abstract fixed pattern. Therefore, law and order is frequently defined as a result of realization of legal norms and exceptionally lawful behaviour of a juridical entity. The author framework of comprehension of it by and looks upon it as a multifactor phenomenon that has a number of non legal features traditional positivists.

Keywords: law and order, paradigm methods of law and order, traditional and non traditional approaches to the comprehension of law and order.